

Стаття надійшла до редакції 19.05.2021 р.

Перевірено на плагіат 25.05.2021 р.

унікальність – 92.66%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2021.18.83-97>

УДК 811.14(477.62):398

“МІСТ АРТИ” – РУМЕЙСЬКИЙ ВАРІАНТ БАЛАДИ ПРО ЗАМУРОВАНУ МИЛУ

Юлія Богданівна Лабецька, y.labetska@mdu.in.ua

канд. філол. наук, доц.

Маріупольський державний університет

У статті проаналізовано два варіанти поширеної серед народів Балкан та Малої Азії народної пісні про замуровану милу, зафіксовану у фольклорі однієї з національних меншин України – греків-румелів. Мовознавчий аналіз зразків текстів дозволяє авторці простежити ймовірні впливи та культурні зв'язки приазовських греків із метрополією. Структурно-семантичний та мовностилістичний аналіз румелійських варіантів балади про замуровану милу продемонстрував, що вони мають доприазовське та докримське походження. Один з текстів містить мотив обрання милої за жертву самим майстром, замість матері та сестер, що є притаманним понтійським варіантам балади. Мова обох проаналізованих текстів пісень діалектна, румелійська, при цьому вона має і певні риси димотики, що може пояснюватися не тільки архаїчністю походження пісні, але і впливом димотики на румелійську вже в приазовський період, під час упровадження політики еллінізації грецького населення України в 1926-1938 р. Продемонстровано, що короткий період історії приазовських греків, коли вони отримали доступ до загальногрецької культурної традиції через вивчення димотики та літератури на димотиці, позначився на їхній мові та народнопоетичній творчості.

Ключові слова: Румелійська мова, димотика, грецька народна пісня, нарративна народна поезія, еллінізація грецького населення України.

“THE BRIDGE OF ARTA” – A RUMEIC VERSION OF THE BALLAD OF THE WALLED-UP WIFE

Yuliia B. Labetska, y.labetska@mdu.in.ua

Ph.D., Associate Professor

Mariupol State University

The article deals with the analysis of two versions of a traditional ballad of the walled-up wife, widespread among the peoples of the Balkans and Asia Minor, recorded in the folklore of one of the national minorities of Ukraine – the Rumei Greeks. Linguistic

© Лабецька Ю. Б. /Лабецкая Ю. Б./, y.labetska@mdu.in.ua

“Міст Арти” – румелійський варіант балади про замуровану милу [“Мост Арты” – румелійський варіант баллади о замурованной жене] (Українською / На укр. яз.)

analysis of text samples allows the author to trace the possible influences and cultural ties of the Azov Greeks with the metropolis. Structural-semantic and linguo-stylistic analysis of the Rumeic variants of the ballad demonstrated their pre-Azovian and pre-Crimean origins. One of the texts contains the motive, which is typical for the Pontic versions of the ballad. The language of both analyzed texts is dialectal, the Rumeika / Mariupol Greek, while it also has certain features of Demotic Greek, which can be explained not only by the archaic origin of the song, but also by the influence of Demotic Greek on Mariupol Greek already during the Azov period, when the policy of Hellenization of the Greek population of Ukraine was introduced in 1926-1938. It was concluded that the short period in the history of the Azov Greeks, when they gained access to the common Greek cultural tradition through the study of Demotic Greek and literature in it, had a certain influence on their language and folk poetry.

Key words: Rumeika, Mariupol Greek, Demotic Greek, Greek traditional song, narrative folk poetry, Hellenization of the Greek population of Ukraine.

“МОСТ АРТЫ” – РУМЕЙСКИЙ ВАРИАНТ БАЛЛАДЫ О ЗАМУРОВАННОЙ ЖЕНЕ

Юлия Богдановна Лабецкая, y.labetska@mdu.in.ua

канд. филол. наук, доц.

Мариупольский государственный университет

В статье проанализированы два варианта распространенной среди народов Балкан и Малой Азии народной песни о замурованной милой, зафиксированной в фольклоре одного из национальных меньшинств Украины – греков-румеев. Лингвистический анализ образцов текстов позволяет автору проследить возможные влияния и культурные связи приазовских греков с метрополией. Структурно-семантический и лингвостилистический анализ румейских вариантов баллады о замурованной милой продемонстрировал их доприазовское и докрымское происхождение. Один из текстов содержит мотив избрания милой в качестве жертвы самим мастером, вместо матери и сестер, что характерно для понтийских вариантов баллады. Язык обоих проанализированных текстов песен диалектный, румейский, при этом она имеет и определенные черты димотики, что может объясняться не только архаичностью происхождения песни, но и влиянием димотики на румейский уже в Приазовский период, при внедрении политики эллинизации греческого населения Украины в 1926-1938 г. Автор статьи утверждает, что короткий период истории приазовских греков, когда они получили доступ к общегреческой культурной традиции через изучение димотики и литературы на димотике, оказал определенное влияние на их язык и народнопоэтическое творчество.

Ключевые слова: Румейский язык, димотика, греческая народная песня, нарративная народная поэзия, эллинизация греческого населения Украины.

© Labetska Y. B. [Labec'ka Ju.], y.labetska@mdu.in.ua

“The Bridge of Arta” – a Rumeic version of the Ballad of the Walled-Up Wife [“Mist Arty” – rumejs'kyj variant balady pro zamurovanu mylu] (in Ukrainian)

Вступ. Балада про замуровану милу (в англomовних джерелах – the walled-up wife) є частиною мнемонічної культури народів південно-східної Європи та Малої Азії. В Греції балада відома переважно під назвою «Міст Арти». Темою народної пісні є жертвоприношення молодої жінки шляхом її мурування в фундаменті великої споруди, зазвичай мосту, замку або монастиря, задля зміцнення фундаменту споруди та забезпечення її стійкості. Вважається, що в основі теми пісні лежать легенди та традиції, пов'язані з так званою «будівельною жертвою», відомою по всьому світі. Але ж поетичного переосмислення та широкого поширення ця тема набула саме в балканському фольклорі, в баладах про замуровану милу. А. Дандес наводить думку Я. Грімма про те, що ця балада – одна з видатніших пісень усіх часів та народів [Дандес 1989, с. 187].

Тема широкої представленості пісень про замуровану милу у фольклорі багатьох балканських народів (греків, албанців, сербів, угорців, болгар, румунів) зацікавила дослідників з кінця 19 століття і дотепер перебуває в центрі уваги багатьох філологів, фольклористів, антропологів, мистецтвознавців, не втрачаючи своєї **актуальності**, оскільки введення нових даних до широкого компаративного контексту може змінювати загальну картину. Більшість досліджень, представлених до цього часу, стосуються вивчення варіантів тексту пісні, формулювання теорій про її «походження» та подальше поширення на інші народи, спираючись на зразки текстів.

В такому контексті є дуже цікавим факт існування варіантів цієї балади у фольклорі однієї з національних меншин України – греків Приазов'я. Як відомо, теперішні греки Приазов'я є нащадками тих вісімнадцяти тисяч греків, яких разом з представниками інших етнічних спільнот з числа християн Криму було переселено в Приазовські степи в 1778–1779 рр. за наказом Катерини II. Донині лишається дискусійним питання про те, звідки та коли предки греків Приазов'я потрапили до Криму та яким був їхній зв'язок з метрополією в різні часи. Вивчення мови та фольклору приазовських греків може в певній мірі пролити світло на це питання. Отож, нашою **метою** є аналіз мови румейських варіантів балади в ширшому загальногрецькому контексті задля виявлення ймовірних впливів. За **об'єкт дослідження** правлять грекомовні (включаючи румейські) тексти балади про замуровану милу в сукупності їх мовних, структурних та лінгвокультурних характеристик, а **предмет дослідження** – структурно-

семантичні та мовностилістичні особливості румейських варіантів балади, що віддзеркалюють ймовірні мовні та культурні впливи.

Наукова новизна дослідження зумовлюється тим, що вперше робиться спроба дослідити вплив політики еллінізації стосовно грецького населення України в 1926–1938 рр. на мову та народнопоетичну творчість греків-румеїв.

Серед сучасних досліджень балади про замуровану милу слід навести масштабне дослідження походження та трансформацій фабули балади, яке здійснив В'яч. Іванов, взявши за матеріал тексти на мовах балканської мовної спілки – новогрецькій, албанській, румунській, аромунській, сербсько-хорватській, на балканських діалектах індо-арійської циганської мови, на уральських (фінно-угорських) мовах – угорській і мордовській, а також на індоєвропейській армянській та на картвельській грузинській мові. Дослідник схиляється до думки про переважне значення новогрецьких варіантів, що суголосно з поглядом на новогрецьку мову як джерело основних рис балканської мовної спілки [Іванов 2009].

Виклад основного матеріалу дослідження. Грунтовне дослідження грекомовних варіантів балади «Міст Арти» здійснив відомий грецький фольклорист Г. Мегас, який опрацював триста тридцять три варіанти пісні, записаних у різних куточках Греції, а також у Малій Азії, Кападокії, Лікаонії, Східній Фракії, Понті та на Кіпрі [Μέγας 1971]. На думку дослідника, пісня була створена на території Малої Азії не пізніше 11 століття, хоча перші її записи фіксуються лише з початку 19 століття. Заслугою Г. Мегаса є те, що він виділив основні мотиви грекомовних варіантів пісні про замуровану наречену.

Серед останніх робіт, присвячених дослідженню балади «Міст Арти», виділяється дисертація з мистецтвознавства Л. Евфіміу, в якій автор намагається представити баладу в широкій географічній та діахронічній перспективі, дослідивши побутування її варіантів на території Балкан від 19 століття до сьогодення. Цікавим є висновок дослідника про роль освіти в поширенні одного з варіантів пісні на території Греції та навіть витіснення ним місцевих варіантів [Ευθυμίου 2014, с. 378–379]. Йдеться про ймовірно компілятивний варіант пісні, що його склав «батько грецької фольклористики» Н. Політіс з більш ніж 50 локальних різновидів. Цей варіант було опубліковано в 1914 році та введено до грецьких шкільних підручників починаючи з 1926 р. Другим важливим висновком Л. Евфіміу є

пояснення факту закріплення конкретної назви за баладою про замуровану милу в грекомовних регіонах, де раніше побутування пісні асоціювалося з якоюсь місцевою спорудою. Серед двох назв, які мають найбільше поширення на сьогодні, та які витіснили всі інші назви, перша – «Міст Арти» – це назва, яка закріпилася саме завдяки тиражуванню в шкільних підручниках протягом майже 100 років, а друга – «Міст Тріхи» – це назва, що її привезли з собою сотні тисяч малоазійських греків після греко-турецького обміну населенням 1922–1923 рр. [Ευθρύϊου 2014, с. 379].

Переходячи до огляду досліджень пісенного фольклору приазовських греків, слід зазначити, що на початку 20 століття його збиранням та вивченням займалися Д. Спірідонов, К. Костан, І. Соколов. Але у 30-х рр. цю роботу було згорнуто, дослідників було репресовано і багато з зібраних матеріалів нині вважають загубленими для науки [Араджиони 1999, с. 29]. Українська елліністка Т. Чернишова, яка в 50-х роках 20-го століття досліджувала румейську говірку селищ Урзуф та Ялта, окреслила особливості румейських народних пісень, зазначаючи таке: «Більшість пісень дуже архаїчні за мелодією та наближаються до димотики за мовою. За певними ознаками їх можна вважати пам'ятками більш давнього стану досліджуваної говірки. Але не виключена й можливість їх запозичення в порівняно недавній час у представників інших областей із грецькою мовою» [Чернишова 2010, с. 71]. Близько 300 румейських пісень зібрав Е. Хаджинов, проте, нажаль, його збірка залишилася у вигляді рукопису та є недоступною для широкого загалу.

Наразі особливої ваги набуває питання виживання рідкісних мов, зокрема, румейської. Пісенний фольклор є тією формою, що сприяє легкому запам'ятовуванню та відтворенню, що дуже важливо в ситуації, коли сфера використання мови звужується до формульного етикетного спілкування та до фольклорної комунікації. У 2006 р. на базі Маріупольського державного гуманітарного університету була організована фольклорно-етнографічна експедиція, покликана дослідити сучасний стан речей у грецьких селах Приазов'я. Під час експедиції було обстежено грецькі села Сартана, Урзуф, Ялта, Стила, Малоянісоль, Велика Новосілка (мешканці цих сіл є носіями різних говірок румейського діалекту) та зафіксовано рівень збереження усних традицій, умов побутування різних фольклорних жанрів, зокрема пісні. Учасники експедиції констатують, що на початку 21 століття в грецьких селах Приазов'я взагалі ще існують умови для фіксації

народнопоетичної творчості їхніх мешканців, передусім, людей похилого віку [Кутна, Потіпак 2007, с. 70].

Філологічному аналізу румейського варіанту народної пісні про Яніса та змія, що має грецькі та балканські паралелі, присвячено статтю еллініста М. Кісілієра. Дослідник констатує, що переселення до Приазов'я вирвало греків з контексту грецької культури [Кисилиєр 2008, с. 187]. Поділяючи цей погляд, ми продемонструємо, що еллінізація, яка запроваджувалася стосовно греків України протягом короткого періоду 1926–1938 років, та яка «була визнана невдалою при вирішенні «грецької проблеми в УСРР» шляхом проведення політики еллінізації в напрямі поглинання культури мариупольських греків культурою власне грецькою» [Якубова 2005], все ж мала свої плоди, принаймні у вигляді обізнаності представників румейської інтелігенції з новогрецькою літературою та фольклором.

Порівняймо два варіанти балади про міст Арти, записані в румейському селищі Сартана збирачами фольклору Л. Кір'яковим та Е. Хаджиновим у 1961 та 1965 році відповідно від інформантів, яким на той час було близько вісімдесяти років. Обидва тексти подаються в оригінальній транскрипції, як їх було записано збирачами, за допомогою спеціальної абетки (кириличної з деякими модифікаціями), створеної А. Білецьким для запису текстів румейською мовою.

Текст А (Л. Кір'яков):

Мега ефири эхтыган ме та псила камарис.

Транда мастор итаны ти ксинда матъытаря.

Мастори эхтыган-шерандан, ме то пула ту дъыту.

Та матъытаря эклыган, ме нто пула тун копу.

5 Олу т мера ту эхтыган, улныхта то урайвин.

Айц итун ас тун проту т мера, айц итун ки сту триты.

Кака хулястан мастори ки та матъытаря клэгун:

«Мис дълья камум кутуру, ту камум ураэфкит».

Катэн тот ора плы, хтун урано акату

10 Ки ипин лоя атъарпну, та лоя-т итан тытка:

«Ту хтыты сис, эн кутуру, тъя ураис то панда,

Оспу тътъя валыт песу сис ина атъарпу здануцку.

Ма йох канына арфано, канына питагмену,

Т инэка мастора ан трой, а тот тътъя ураиси...

15 Атына, тыс катъа мисмер фер тона мисмирешу,
 Фауз тун мастора ке пай, т инэка-ту мурфула».

Ки масторас ту икусин, како пикро тун фанын,
 Како пикро, фармакиро, кардъыя-ту цакотъын.
 Ст мурфула-т чалка пелсин тос хапар анду пулаки:
 20 «Гурга с лусты, гурга с плэхты, ма ты аргос ас эржит».

Ма парагриксин ту пулы ки ала лоя ипин:
 «Мурфула-м, фор лон та кала-с, ти эла, тыгла панда».

«Т айдъон с кало н ме лалысин, с фуресу та кала-му,
 Т айдъон с како н ме лалысин, с фуресу та тиря-му».

25 Урис, урис ты эркиты, юрух ас ту ефири.
 Драна лон мегас масторос, какос анангказменус.
 «Калимерас, мастора, ты айц си васанызи?»
 «Калусиртыс, мурфула-му, ту дъахлыдъы-м кремиса.
 Ту дъахлыдъы-м кремиса янаша стын камара,
 30 Ах, тыс на кадэви на ту эвр ти на ту дъок тос мена?»
 «На ми няшкис, андра-му, на ми хасивитлэвис,
 Го кадывену вршику то, ти тъя хари кардъыя-с».

Катэн апесу сту путам, хадрайксины панду-па,
 Ма титун бдъына-па дъахлыдъ, ты хулксин на тын вгалны.
 35 Аты хулыз, ма мастора, петагун пану-ц петрис.
 Нду мега пону андра-ц вал лон ту стырно тын петра.
 «Айц, тыгла тремун та гоната-м, айц ас тремиты то ефири-сас.
 Айц, тыгла эриксан та дъакрис му, айц рекс ки то ефири сас».

Тот ора иртын лахарды ах та вуна акату:
 40 «На мы, мурфула, катаронс, т катара апар пису.
 Адърэфя эшс ас ксенытъя, ты тъя перасны ап пану...»
 Айц хтыстын Артский ту ефир, ки стыкит ос атора.

Текст Б (Е. Хаджинов, подается за [Кисилиер 2019, с. 110]):

П кату ста пенды юфиря чи миша стын камара
 Транда масторя ехтыган чи ксинда матъитаря.
 Мастора хтыган – шерандан мин ту пула тун дъытю.
 Та матъитарья эклыган ми нту пула тун копу.
 5 Тъ апесус фирюс лалысин, тъ апесу пах тун кастру:
 «Проту мастру н дъи фагу, каструс дъен тыльонит».

*Масторус ту акусин, пула како тун фанын,
 Пула како, пула пикро, ки пула фарматиоро.
 «Тын маница-м, ан дъоку, алу маница ть еху.
 10 Т-адърифича-му ан дъоку, алу адърифича ть еху.
 Тын калица-му ан дъоку, алу калица вршику...
 Гурга с лусты, гурга с плехты ть аргос-аргос ас эржит!».
 Ту нули паразрикси-ду ти ала лоя ипин.
 «Т айдъон н калон ми лалысин, ас тмасу та кала-му.
 15 Т айдъон н какон ми лалысин, ас тмасу та тиря-му!»
 Орис, орис дъайн ме нда тиряди-ц.
 «Калимера-су, мастору!» – «Калос иртыс, калица-м!
 Ту дъахтлыды-му кремиса чи миша стын камара.
 Эба, калица-м, апар ту ти с нысты туй дъико-су!»
 20 «Тыгала тремун та гоната-м, айц с трем ки ту юфир-сас!
 Тыла регны та дъакрис-му, айц с рекси ту юфир-сас!
 Тыла стерюсин кардъица-м, айц стерёс ту юфир-сас!»*

Перший текст є типовим ямбічним п'ятнадцятискладником, характерним для візантійської народної поезії. Другий текст є не таким струнким з погляду метрики, проте, і в ньому превалює п'ятнадцятискладник.

Цікаво проаналізувати структурно-семантичні та мовні особливості текстів пісень та порівняти їх із відомими грецькими відповідниками. Візьмемо за основу ті структурні елементи, що їх виділив Г. Мегас при аналізі відомих йому грекомовних варіантів пісні. Звичайно, структурні елементи, які Мегас називає мотивами, не зовсім відповідають тому класичному тлумаченню мотиву, що ми знаходимо у О. М. Веселовського, який говорив про мотив як найпростішу, неподільну наративну одиницю, як про повторювану схематичну формулу, що лягає в основу сюжетів [Веселовский 1989, с. 301]. У Мегаса мотив дещо складніший, але в цілому логіка визначення мотиву як структурної одиниці наративу / наративної пісні така сама.

І. Вступні мотиви. Ця категорія включає початковий запит на будівництво мосту (проте в другому варіанті згадується і міст, і фортеця), в обох варіантах балади вказується на однакову кількість майстрів і підмайстрів (30 та 60 відповідно). При цьому кількість майстрів дещо нетипова для записів пісні з інших грекомовних регіонів, де майстрів

завичай 45, інколи – 1000, 1300. Ім'я майстра-будівельника в румейських варіантах не називається, так саме й ім'я його дружини. Вступні мотиви також включають руйнування мосту вночі, гнів та відчай з цього приводу майстрів і підмайстрів і, нарешті, констатація факту, що всі їхні спроби звести міст марні.

II. Сповідання про необхідність жертви. У цій частині в надприродний спосіб будівельникам сповіщається необхідність принести жертву, аби укріпити споруду. В тексті А, як і в більшості варіантів з інших частин грекомовного світу, жертвою має стати саме дружина головного майстра, а провісником цієї звістки є пташка, що розмовляє людською мовою. В тексті Б голос із середини фортеці повідомляє, що потрібно пожертвувати самого майстра. Майстер дуже засмучується з цієї звістки та натомість підбирає когось із своїх рідних для принесення в жертву. Матері та сестер йому шкода, бо інших в нього не буде, тому він вирішує віддати свою милу, адже можна буде знайти нову милу. Дослідники свідчать, що цей варіант балади характерний тільки для грекомовного простору, зокрема, його можна зустріти в понтійських варіантах пісні [Ευσταθιάδης 1992].

III. Запрошення героїні. Кличе героїню в обох румейських варіантах пташка, – соловей, передаючи запрошення майстра. Майстер наказує героїні не квапитися. Проте пташка спотворює звістку та наказує жінці поквратися. В обох варіантах перш ніж вирушити в дорогу, жінка має вмитися та заплести коси, а також обрати святковий або скорботний одяг.

IV. Сцена з перстнем. Цей структурний елемент починається з прибуття героїні до місця жертвопринесення. У тексті А героїня, привітавши майстрів, розуміє, що головний майстер засмучений і намагається з'ясувати причину смутку. Вона отримує відповідь, що майстер впустив перстень у воду. Жінка одразу готова спуститися до фундаменту мосту, щоб шукати кільце. Не знайшовши перстня, героїня просить витягнути її нагору. В тексті Б майстер сам просить героїню спуститися пошукати його перстень. Г. Мегас зазначає, що сцена з перстнем присутня в більшості грекомовних варіантів пісні [Μέγας 1971, с. 124].

V. Замурування. Сцена замурування героїні є кульмінаційним моментом сюжету. Коли підмайстри, а згодом і головний майстер починають кидати в героїню каміння, героїня розуміє, що це кінець. В тексті Б ця сцена відсутня.

VI. Прокляття та відкликання прокляття. Зрозумівши підступ майстрів, героїня проклинає міст, щоб він тремтів, як її коліна, та падав, як її сльози. Тієї ж митті чується голос зверху, який каже героїні відізвати прокляття, адже в неї є брати, які будуть проходити цим мостом. З останнього рядку пісні ми розуміємо, що героїня дослухалася до цієї поради, адже міст Арти побудувався і стоїть дотепер. У тексті Б ми не знаходимо поради відкликати прокляття, але розуміємо, що прокляття відкликане, читаючи побажання героїні, щоб міст укріпився. За свідченням Г. Мегаса, сцена прокляття є універсальною для всіх грекомовних варіантів пісні [Μέγας 1971].

Отже, хоча за обсягом другий варіант пісні майже вдвічі коротший за перший (22 рядки проти 42), за кількістю структурних елементів (мотивів) ці два варіанти дуже близькі (5 мотивів проти 6). Отже, можна припустити, що виконання цієї пісні інформантами – це відтворення послідовності її структурних елементів (мотивів), причому стилістичне оформлення та ідейний зміст її варіантів – це передусім справа певної традиції виконання та / або особистості виконавця. Порівнюючи структуру румейських варіантів балади з іншими грекомовними варіантами, зазначаємо, що структурний елемент «сповіщення про необхідність жертви» у тексті Б розширено за рахунок включення в нього епізоду про те, як майстер сам призначає жертвою свою дружину замість себе, своєї матері або сестер, що споріднює цей варіант з понтійською версією балади. Крім цієї відмінності, обидва румейські тексти містять майже всі інваріантні мотиви, представлені у «класичній» грецькій версії балади, опублікованої Н. Полігісом.

Попри те, що обидва тексти досить істотно відрізняються за мовностилістичними особливостями, в них наявні майже буквальні збіги на рівні цілих фраз, як між собою, так і з іншими грекомовними варіантами пісні, які можна вважати формульними зворотами. Причому, в кожному з п'яти мотивів (структурних елементів) пісні, що є спільними для двох текстів, містяться ці формули, за допомогою яких можна коротко передати ключові моменти сюжету балади:

I. *Транда мастор итаны ти ксинда матъытаря. Мастори эхтыган-шерандан, ме то пула ту дъытю. Та матъытаря экыган, ме нто пула тун копу / Транда масторя ехтыган чи ксинда матъытаря. Мастора хтыган – шерандан мин ту пула тун дъытю. Та матъытарья экыган ми нту пула тун копу* (пор. новогр. *Σαράντα πέντε μάστοροι κι εήντα μαθητάδες γιοφύριν εθεμέλιωναν στην Αρτας το ποτάμι. Ολημερίς το χιζάνε, το βράδυ εγκρεμιζόταν.*

Μοιρολογούν οι μάστοροι και κλαιν οι μαθητάδες, або понт. Οι μάστοροι εχάιρουσαν, θε να πλεθύν' η ρόγα, οι μαθητάδες έκλαιγαν, τσί κουβαλεί λιθάρια;)

II. *Κι масторас ту икусин, како пикро тун фанын / Масторус ту акусин, пула како тун фанын (пор. новогр. Т' άκουσ' ο πρωτομάστορας και του θανάτου πέφτει)*

III. *Гурга с лусты, гурга с плэхты, ма ты аргос ас эрким. Ма паразриксин ту пулы ки ала лоя ипин. Т айծфон с кало н ме лалысин, с фурсесу та кала-му, Т айծфон с како н ме лалысин, с фурсесу та тиря-му / Гурга с лусты, гурга с плехты ть аргос-аргос ас эрким. Ту пули паразрикси- ду ти ала лоя ипин. Т айծфон н калон ми лалысин, ас тмасу та кала-му. Т айծфон н какон ми лалысин, ас тмасу та тиря-му (пор. новогр. Αργά ντυθεί, αργά αλλάχτει, αργά να πάει το γιόμα, αργά να πάει και να διαβεί της Αρτας το γιοφύρι. Και το πουλί παράκουσε κι αλλιώς επήγε κι είπε:- Горγά ντύσου, γοργά άλλαξε, γοργά να πας το γιόμα, γοργά να πας και να διαβείς της Αρτας το γιοφύρι)*

IV. *Ту дѣахлыдыи-м кремиса янаша стын камара / Ту дѣахтлыдыи-му кремиса чи миша стын камара (пор. новогр. Το δαχτυλίδι το 'πεσε στην πρώτη την καμάρα)*

VI. *Айц, тыгла тремун та гоната-м, айц ас тремиты то ефири-сас. Айц, тыгла эриксан та дѣакрис му, айц рекс ки то ефири сас / Тыгала тремун та гоната-м, айц с трем ки ту юфир-сас! Тыла регны та дѣакрис-му, айц с рекси ту юфир-сас! (пор. новогр. Ως τρέμει το καρνόφυλλο, να τρέμει το γιοφύρι, κι ως πέφτουν τα δεντρόφυλλα, να πέφτουν οι διαβάτες)*

Отже, можна перекопатися, що ці два варіанти балади за походженням є доприазовськими, тобто, загальногрецькими, оскільки містять мовні паралелі на рівні окремих фраз з аналогічними текстами іншими грецькими діалектами, а також мають загальновідомі грецькі та балканські паралелі. При цьому мова балади містить багато рис, характерних саме для румейського діалекту. Серед фонетичних особливостей румейського діалекту слід зазначити випадіння безударного голосного (пор. рум. *дѣлыя* vs. новогр. *δουλειά*, текст А, рядок 8, рум. *плы* vs. новогр. *πουλί*, текст А, рядок 9); звуження /o/ → /u/ (пор. рум. *пула* vs. новогр. *πολύ*, текст А, рядок 3,4, рум. *путам* vs. новогр. *ποτάμι*, текст А, рядок 33); звуження /e/ в безударній позиції в /i/ (пор. рум. *питамену* vs. новогр. *πεταγμένο*, текст А, рядок 13, рум. *фармакиро* vs. *фармакерό*, текст А, рядок 18); палаталізація (пор. рум. *шерандан* vs. новогр. *χαίρονταν*, текст А, рядок 3, рум. *эис* vs. новогр. *έχεις*, текст А, рядок 41).

Щодо розташування клітики відносно дієслова, зазвичай у румейській мові займенникова клітика розташовується після керуючого дієслова, в постпозиції (*вришку то*, текст А, рядок 32, *апар ту*, текст Б, рядок 19), препозиція клітики стосовно дієслова можлива за наявності часток: (*на тын вгалны*, текст А, рядок 34, *н ме лалысин*, текст А, рядок 23,24). Але, в пісні також є займенникова енклітика за відсутності частки: *ту укусин*, текст А, рядок 17, *тун фанын*, текст А, рядок 17, як у димотиці (пор. новогр. *το άκουσε, του φάνηκε*).

Також, порівнюючи два тексти, можемо побачити варіативність написання / вимови одних і тих самих слів, хоча походять інформанти з одного й того самого села, що можна пояснити відсутністю орфографічної норми, діалектною фонетичною варіативністю, подекуди метричними вимогами, а також ступенем близькості до димотики: *ефири – ефир – юфир* (новогр. *φεύρι / γιοφύρι*), *масторас – масторус* (новогр. *μάστορας – μάστορης*), *фармакиро – фарматиро* (новогр. *φαρμακερό*), *калус иртыс – калос иртыс* (новогр. *καλώς ήρθες*), *дъахлыды – дъахтлыды* (новогр. *δαχτυλίδι*), *ме то пула тун копу- мин ту пула тун копу* (новогр. *με το πολύ τον κόπο*), *ме лалысин – ми лалысин* (новогр. *με κάλεσε*). За фонетичними ознаками текст А більш димотичний, а текст Б більш діалектно-специфічний. При цьому близькість до димотики як до наддіалектної форми новогрецької мови може свідчити як про архаїчність мови пісні, тобто про її походження ще з докримського періоду румеїв, так і про оновлення мови пісні вже в приазовський період, унаслідок контактів носіїв румейської народнопісенної традиції з димотикою протягом періоду 1926–1938 р., коли стосовно грецького населення України застосовувалася політика коренізації (еллінізації), що передбачала «переведення культурного життя українських еллінофонів (громадян грецького походження, які послуговуються грецькою мовою), в тому числі народної освіти, на новогрецьку мову – димотику» [Якубова 2005].

В енциклопедичній статті про еллінізацію грецького населення України Л. Якубова зазначає, що запровадження димотики до навчального процесу почалося 1926/27 навчального року в межах початкової школи. Наприкінці 1930-х рр. димотика частково застосовувалася в 10-ти семирічках; 2 семирічки і середня школа вважалися повністю еллінізованими. Більшою або меншою мірою димотика використовувалася викладачами в 11 початкових школах. Попервах учителів готували на

короткотермінових курсах перекваліфікації учителів грецького походження, що проводилися щорічно від 1926. Із 1929 центром підготовки викладачів для грецьких шкіл став грецький сектор при Маріупольському педагогічному технікумі (згодом – Маріупольський грецький педагогічний технікум) [Якубова 2005].

Одним з відомих викладачів Педтехнікуму був турецький грек Амфікціон Димітріу, який викладав та писав димотикою, а також уклав і видав у Маріуполі грецький буквар та хрестоматію грецької літератури (1935), до якої, ймовірно, ввійшла і народна грецька пісня про міст Арти, опублікована Н. Політісом. Учнем А. Димітріу був також і публікатор тексту А, румейський письменник Л. Кір'яков, який закінчив Педтехнікум екстерном у 1938 р., тому можна припустити, що він був знайомий з текстом Н. Політіса. До того ж, письменник скоріш за все «покращив» записаний від інформантки текст, оскільки сам під опублікованим текстом зазначив: «*Эграпсинду ки иферинду ас ту юрух Л. Кирьяковс ...*», тобто «записав та привів до ладу Л. Кір'яков». Про те, що текст А зазнав змін, свідчить і використання назви мосту – *артский*. Знання про конкретну назву легендарного мосту скоріш за все є наслідком знайомства Кір'якова із розтиражованим варіантом грецької балади. При цьому сам прикметник із семою локатива Арта в румейській мові є росіянізмом, тобто з'явився в мові румеїв уже в приазовський період (пор. новітні румейські прикметники на позначення місця *мариупольски, данецки*). Відомо, що з початку 1930-х років політика еллінізації поступово занепадає, остаточно згортаючись до 1938 року, як згортається і національно-культурне відродження греків України в цілому, але у свідомості тих представників румейської інтелігенції, що вижили у сталінській м'ясорубці, досвід знайомства з літературою та фольклором грецького народу постав певним орієнтиром.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, дуже короткий період історії приазовських греків, коли вони отримали доступ до загальногрецької культурної традиції через вивчення димотики та літератури на димотиці все ж таки позначився на їхній мові та народнопоетичній традиції, яка, попри наявність стабільних елементів (формул), є дуже гнучкою та схильною до змін. Подальше дослідження румейського фольклору в зіставленні з загальногрецьким допоможе розширити наші уявлення про розвиток цього острівного діалекту / цієї рідкісної мови та народної літератури рідкісною мовою.

Література:

1. Араджиони, М. А. *Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.)* (Симферополь, 1999) (In Russ.).
2. Веселовский, А. Н. *Историческая поэтика* (Москва, Высшая школа, 1989): 405.
3. Иванов, Вяч. Вс. «Происхождение и трансформации фабулы баллады о Мастере Маноле.» *Избранные труды по семиотике и истории культуры* (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, Ин-т теории и истории мировой культуры, 2009): 307–319.
4. Кисилиер, М. Л. «“Песня о Яннисе и змее” у греков Приазовья.» Научные чтения – 2006: Материалы конференции. Приложение к журналу Язык и речевая деятельность» (Т. 7) (Санкт-Петербург, Факультет филологии и искусств СПбГУ, 2008): 180–188.
5. Кисилиер, М. «Социально-культурные и лингвистические особенности поэзии греков Приазовья.» *Формирование культуры в диаспоре: Коллективная монография*, отв. ред. Л. С. Гушнян, И. Р. Тантлевский, В. В. Федченко (Санкт-Петербург, Изд-во РХГА, 2019): 99–134.
6. Кутна, Ю. Б. та Потіпак Ю. А. «Фольклор греків Приазов'я: історія вивчення і сучасний стан.» Сходознавство, № 39–40 (2007): 61–71.
7. Чернишова, Т. Н. «Новогреческий говор сел Приморского (Урзуфа) и Ялты Первомайского района Сталинской области (отрывки).» *Українська елліністика*, відп. ред. Н. Ф. Клименко (2010): 58–72.
8. Якубова, Л. Д. «Еллінізація грецького населення України 1926–1938.» *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е–Й, редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. (Київ: Наукова думка, 2005), http://www.history.org.ua/?termin=Ellinizaciya_greckogo_naseleennya.
9. Dundes, Alan, «The building of Skadar: the measure of meaning of a ballad of the Balkans.» *Folklore matters*, ed. Alan Dundes (University of Tennessee, 1989).
10. Ευθυμίου, Λ. «Ο κύκλος τραγουδιών “Της Αρτας το γεφύρι”. Θεματικός και συζητηματικός κατάλογος. Καταγραφές και παραλλαγές.» *Διδακτορική διατριβή* (Θεσσαλονίκη, Τομέας Εθνομουσικολογίας, 2014), 399.
11. Ευσταθιάδης, Σ. *Τραγούδια του Ποντιακού Λαού* (Κυρακίδη Αδερφοί, 1992), 412, <https://ellhnwnmikrasia.wordpress.com/moysikh/paradosiaka-tragoudia-pontou/>
12. Μέγας, Γ. «Το τραγούδι του γεφυριού της Αρτας.» *Λαογραφία, Τόμος ΚΖ'* (Αθήνα, 1971): 28–211.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

13. Кір'яков, Л. Н. *Козмуку Пигадь. Трагидьѡ, пуя пратун анамеса ас румеис ки урумс ас ту Приазовья* (Донецк, Донбас, 1994).

References:

1. Aradzhioni, M. A. *Greki Kryma i Priazov'ya: istoriya izucheniya i istoriografiya etnicheskoy istorii i kul'tury (80-e gg. XVIII v. – 90-e gg. XX v.)* [Greeks of Crimea and

- Azov region: history of study and historiography of ethnic history and culture (80s of the 18th century – 90s of the 20th century)*] (Simferopol', 1999) (In Russ.).
2. Veselovskiy, A. N. *Istoricheskaya poetika [Historical poetics]* (Moskva, Vysshaya shkola, 1989): 405 (In Russ.).
  3. Ivanov, Vyach. Vs. «Proiskhozhdenie i transformatsii fabuly ballady o Mastere Manole [The origin and transformation of the plot of the ballad about the Master builder Manole].» *Izbrannye trudy po semiotike i istorii kul'tury* (Moskva, MGU im. M. V. Lomonosova, In-t teorii i istorii mirovoy kul'tury, 2009): 307–319.
  4. Kisilier, M. L. «“Pesnya o Yannise i zmée” u grekov Priazov'ya [The Song about Yannis and Dragon”: the Variant of Azov Greeks].» *Nauchnye chteniya – 2006: Materialy konferentsii. Prilozhenie k zhurnalu Yazyk i rechevaya deyatel'nost'* (T. 7). (Sankt-Peterburg, Fakul'tet filologii i iskusstv SPbGU, 2008): 180–188. (In Russ.).
  5. Kisilier, M. «Sotsial'no-kul'turnye i lingvisticheskie osobennosti poezii grekov Priazov'ya [Socio-cultural and linguistic features of the poetry of the Greeks of the Azov region].» *Formirovaniye kul'tury v diaspore: Kollektivnaya monografiya*, otv. red. L. S. Gushchyan, I. R. Tantlevskiy, V. V. Fedchenko (Sankt-Peterburg, Izd-vo RKhGA, 2019): 99–134 (In Russ.).
  6. Kutna, Yu. B. ta Potipak Yu. A. «Fol'klor grekiv Priazov'ya: istoriya vivchennya i suchasnyy stan [Folklore of the Greeks of the Azov region: history of study and current state].» *Shkodoznavstvo*, №3 9–40 (2007): 61–71 (In Ukr.).
  7. Chernishova, T. N. «Novogrecheskyy govori sel Primorskogo (Urzufa) i Yalty Pervomayskogo rayona Stalinskoy oblasti (otryvki) [The New Greek dialect of the villages of Primorsky (Urzuf) and Yalta in the Pervomaisky district of the Stalin region (excerpts)].» *Ukrains'ka ellinistika*, vidp. red. N. F. Klimenko (Kiiv, Vidavnychiy dim Dmitra Burago, 2010): 58–72. (In Russ.).
  8. Yakubova, L. D. «Ellinizatsiya grets'kogo naselenniya Ukraini 1926–1938 [Hellenization of the Greek population of Ukraine 1926–1938].» *Entsiklopediya istorii Ukraini*: T. 3: E–Y, redkol.: V. A. Smoliy (golova) ta in. (Kiiv: Naukova dumka, 2005), http://www.history.org.ua/?termin=Ellinizatsiya_greckogo_naselenniya (In Ukr.).
  9. Dundes, Alan, «The building of Skadar: the measure of meaning of a ballad of the Balkans.» *Folklore matters*, ed. Alan Dundes (University of Tennessee, 1989).
  10. Ευθυμίου, Α. «Ο κύκλος τραγουδιών “Της Άρτας το γεφύρι”. Θεματικός και συστηματικός κατάλογος. Καταγραφές και παραλλαγές.» *Διδακτορική διατριβή* (Θεσσαλονίκη, Τομέας Εθνομουσικολογίας, 2014), 399.
  11. Ευσταθιάδης, Σ. *Τραγούδια του Ποντιακού Λαού* (Κυρακίδη Αδερφοί, 1992), 412, <https://ellhnmikrasia.wordpress.com/moysikh/paradosiaka-tragoudia-pontou/>
  12. Μέγας, Γ. «Το τραγούδι του γεφυριού της Άρτας.» *Λαογραφία, Τόμος ΚΖ'* (Αθήνα, 1971): 28–211.
  13. Kir'yakov, L. N. *Kozmuku Pigad". Tragoyd"a, puya pratur anamesa as rumeys ki urums as tu Priazov'ya [The folk source. Traditional songs among the Rumei and the Urum of the Azov Region]* (Donetsk, Donbas, 1994) (in Rumeika / Mariupol Greek).